

ОӘЖ: 13.63

МӘДЕНИ ЕСКЕРТКІШТЕР АУМАҚТЫ ДАМУДЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Танабаева Айдана Сағындыққызы

moonai97@mail.ru

Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті
«Мәдениеттану» мамандығының 2 курс магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – филос.ғ.к., доцент Данысбекова Қ.Б.

Мемлекет меншігіндегі тарих пен мәдениет ескерткіштері – туристердің назарын аударатын объект қана емес. Мәдени мұра объектісі автоматты түрде (Қазақстан Республикасының заңдарында көрсетілген) бірқатар міндеттемелерге алып келеді.

Негізгі мәселелердің бірі біріншіден, мәдени объектілерді күтіп ұстаудың күрделілігі, қалпына келтіруге қажетті қаражатты іздеу, яғни мемлекеттен басқа

қаржыландыру көздерін тарту және екіншіден, нысанды экономикалық қала, өңір өміріне органикалық түрде енгізу қажеттілігі. Қазіргі кезде, әлем бойынша бұл мәселені шешудің төрт әдісі кең тараған [1,41]:

1) Ескерткішті жекешелендіру және жеке меншік иелеріне міндеттемелер жүктеу; Бұл әдіске ұзақ уақыт бойы пайдаланылмаған және жойылу алдында тұрған тарихи не мәдени нысанды қалпына келтіруге бюджеттік қаражат болмаған кезде жиі жүгінеді;

2) Тарихи және мәдени мұра объектісін жылжымайтын мүлікті қалпына келтіруге, оны құруға, жылжымайтын мүлік нарығының стандарттарына сәйкес объектіні өзгертуге байланысты кәсіпкерлік қызметтің субъектісі ретінде ұсыну (жайлылық, функционалдылық және т.б.);

3) Нысанды туристік өнімдер, брендтер жасауға негіз ретінде пайдалану;

4) Мұраның, ескерткіштің «аурасы» деп аталатын сатылым, яғни, өңірдің, қаланың «тарихи» жерінде орналасқан тұрғын үйдің құны мен беделінің артуы.

Жоғарыда келтірілген бірде-бір әдіс жеке қолданылатын болса тиімді болмайды. Сонымен қатар, мәдени мұра нысандары белгілі-бір деңгейде нарықтан тыс, өйткені оларды жылжымайтын мүлік объектілері деп толық атауға болмайды. Сондықтан қазіргі уақытта осы мәселенің оңтайлы шешімін немесе осындай шешімдердің жиынтығын табу мәселесі өте өзекті.

Мұра объектілері даму үшін өте тартымды нысандар екенін атап өткен жөн. Бұл әсіресе үлкен мегаполистерде байқалады – ескерткіштер жиі «қымбат» жерде орналасқандығымен қатар, тарихилылықтың «аурасы» жылжымайтын мүліктің онсыз да жоғары құнын еселей алады.

Қазіргі кезде қалалық ортаны қалпына келтіру процесін жіктеуге болады. Объектілерді модификациялау дәрежесі мен бағыты бойынша ерекшеленетін бірнеше тәсілдер бар – олар реставрация, регенерация, қайта бағалау, жасарту, абаттандыру және ерекше жағдайлардағы жаңа құрылыс. [2,11] Қызметтің бұл түрлері объектілерді және жалпы қалалық ортаны сақтау тәсілдерімен ерекшеленеді, бірақ олардың барлығы қайта құру процестеріне жатады.

Қалпына келтіру процесі, әдетте, объектіні бастапқы түрінде сақтауға немесе қалпына келтіруге бағытталған іс-шаралар кешені болып табылады. Көбінесе, қайта құру жүргізілетін объект үлкен мәдени құндылыққа ие.

Регенерацияны ғимараттың, мәдени ескерткіштің жандануы деп анықтауға болады. Яғни, егер ескерткішті бастапқы мақсаты бойынша пайдалану мүмкін болмаса, объект тарихи келбетін сақтай отырып, жаңа мақсаттарға бейімделе бастайды. Тарихи маңызды ғимараттың мұражайға айналуы сөздеріміздің айқын дәлелі. Мысалы, ҚР тұңғыш президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың бұрынғы резиденциясы, қазіргі кезде Қазақстан Республикасының Бірінші Президентінің мұражайы болып табылады.

Қайта бағалау жағдайында біз тұтас аудандар, тарихи орталықтар немесе қаланың белгілі бір бөлігін қалпына келтіру туралы бүкіл іс-шаралар кешені туралы айтып отырмыз. Маңызды аудандарға мән беріліп, сәулеттік-пайдалану ерекшеліктері қайта қарастырылады. Бұл жерде, қаланың тарихи орталықтарындағы әр түрлі жаяу жүргіншілер аймақтары мен көшелерін құру қайта бағалаудың мысалдары бола алады.

Жасарту процесі – бұл ең алдымен құрылымды жетілдіру процесі. Жасартуға, мысалы, жаңа құрылыс аймақтарын қосу арқылы индустриалды аймақтарды дамыту кіреді. Бұл жағдайда бәрі көбінесе «қарама-қарсылық қағидасы» бойынша салынады, яғни тарихи кешен құрылымына енген жаңа ғимараттар стилі, өлшемі мен формасы жағынан ерекшеленеді.

Процесс ретіндегі абаттандырудың негізгі принципі олардың қазіргі функцияларын ескере отырып, ескі формалардың жаңа мүмкіндіктерін ашу деп атауға болады. Абаттандыру – бұл интеграцияланған тәсіл, оның басты мақсаты – қалалық ортаның

түпнұсқалығын, сәйкестілігін сақтау, сонымен қатар ғарышты әлеуметтендіру, реттелген инфрақұрылымды дамыту (көп көңіл туризм секторына аударылады).

Қазіргі кезде ескі ғимараттардың жаңа мақсатын анықтау, яғни оларды заманауи пайдалануға бейімдеу тәжірибесі кең таралуда. Тарихи келбетті қалпына келтіру немесе оны сақтау, мәдени белгілерге ерекше назар аудару қала тұрғындарын, туристерді тартуға, сондай-ақ кеңістікті «жандандыруға» көмектеседі. Осындай әдіс шетелде кеңінен қолданылады, XX ғасырдың ортасында жасалған «Бас көше» бағдарламасы – Америка Құрама Штаттарында қала орталығын ерекшелендіретін тарихи-сәулеттік ерекшеліктерге баса назар аудара отырып, орталықтардың экономикалық өміршеңдігін қалпына келтіруге бағытталған. Ғимараттарды (ескерткіштерді) қайталама пайдалану тұжырымдамасы оларды қазіргі заманғы пайдалану жағдайларына бейімдеу арқылы белсенді қолданылды, соның ішінде салықтық ынталандырудың арнайы жүйесін жасау, бұл меншік иелеріне ескі ғимараттарды жаңа тәсілмен тиімді қалпына келтіруге және пайдалануға мүмкіндік береді.

Шығармашылық кластерлер деп аталатындарды құру (немесе көркемдік кластерлер) - мәдени мұра нысандарын сақтаудың, сондай-ақ олардың қала өміріне органикалық интеграциялануының ең заманауи және қызықты стратегияларының бірі. Мәдени мұра объектілері санының артуымен қаланың өзі бірегей тарихи құндылыққа айналатындықтан, бұл қала тұрғындарының өмір салтына әсер етпеуі мүмкін. Әр түрлі тарихи ғимараттардың аумағында сіз тарихи өмірдің әртүрлі қайта құруларын жиі көре аласыз және бұл объектілердің тарихи құндылығын білумен бірге жаңа қалалық формациялардың пайда болуына әкелуі мүмкін.

Кластерлік теорияны Майкл Портер енгізген. Осы тұжырымдамаға сәйкес кластер дегеніміз – белгілі бір аумақта жұмыс істейтін және бір-бірін толықтыратын білім беру мекемелері, инфрақұрылымдық компаниялар сияқты географиялық өзара байланысты компаниялар мен байланысты ұйымдар тобы. [3, 78] Майкл Портердің пікірінше, жалпы ресурстарды, инфрақұрылым мен технологияларды пайдаланатын салалардың кластерлерінің болуы, мемлекеттік органдарға да, жеке адамдарға да инвестицияларды ынталандырады. [4,142]

Кластер құру кезінде барлық салалар бір-біріне өзара қолдау көрсетеді, сол арқылы қатынастардың барлық салаларында артықшылықтар таратылады. Осындай топтардың құрылуының арқасында ақпарат алмасу және жаңа тұтынушылардың пайда болуы артады. Кейіннен М. Портердің алғашқы қағидаларына сүйене отырып, мәдени-тарихи кластерлердің шығармашылық теориясы дамыды.

Шығармашылық кластерлер – бұл қаланың ішкі ортасына салынған, бірақ белгілі бір тақырыбы бар, ретроспективті де, футуристік те әлеуметтік және мәдени кеңістіктер [1,46]. Кластерлер өзін-өзі ақтайды, өйткені атаудың өзі айтып тұрғандай, олар өз тұрғындарының - азаматтардың да, туристердің де үнемі шығармашылықтарын қамтиды.

Бүгінгі күні осындай кластерлерді құрудың көптеген табысты мысалдары бар.

Бұл тәжірибе шетелдерде кеңінен таралған (Милан қаласындағы жәрмеңкелер, Копенгагендегі Орелстад ауданы, Берлиндегі аудандар және т.б.), алдағы уақытта еліміздің қалаларында да пайда болуы мүмкін. Мысалы, Арбат секілді креативті кеңістік Нұр-Сұлтан қаласындағы «Жастар» сарайы негізінде ашылуы мүмкін. Сондай-ақ, ЕХРО аумағында да креативті кластерлер ашылады деп жоспарлануда.

Шығармашылық кластер – бұл қаланы немесе оның белгілі бір аймағын дамытуға арналған бірқатар маңызды міндеттерді шешетін кеңістік. Кластерлерді құрудың арқасында депрессияға ұшыраған аумақ жанданып, экономикалық тиімділік қамтамасыз етіліп, мәдени-тарихи мұра сақталып, танымал етіліп, жаңа тартымды орталық, туризм үшін тартымды жаңа объект жасалуда. Мәдени-тарихи шығармашылық кластерлер нақты позициямен мақсатты топтар үшін тартымдылықтың негізгі орталықтарының бірі болып көрінуі мүмкін, сонымен қатар қала брендінің бөлігі немесе негізі бола алады.

Бүгінгі таңда туризмнің негізі адамдардың жаңа тәжірибені іздеуі болып табылады. Зерттеулер туристердің негізгі кәсібі – көрнекі белгілер, діни орындар, көріністер екенін

дәлелдейді. Туристердің қызығушылығы кездейсоқ емес, ол қоғамның және оның мәдени ерекшеліктерінің арқасында қалыптасқан. Яғни, аумақтың туристік брендінің архитектуралық компонентінің маңызы бар, сондықтан ерекше архитектуралық ерекшеліктері бар мәдени мұра объектілері қаланың немесе аймақтың маңызды байлығы болып табылады. Архитектура тұрғысынан объектінің тартымдылығын біріктіру және оның айналасында автономды бірегей ортаны құру (мысалы, мәдени-тарихи кластер) ең тиімді даму стратегиясы болып табылады.

Мәдени-тарихи кластер аумақты түрлендіру тәсілі ретінде белгілі бір принциптерге негізделген. Жоғары экономика мектебінің зерттеушілері М.В. Матецкая мен В.Е. Гординнің пікірлеріне сәйкес, мұндай кластердің негізгі айырмашылық белгілері келесідей:

- 1) Берілген аумақта (шынайы) тарихи және мәдени ескерткіштер орналасқан;
- 2) Қадамдық немесе көліктік қол жетімділікті қамтамасыз ететін белгілі бір желіге салынған;
- 3) Көпсалалық сипат: кластер мемлекеттік мәдени мұра объектілері ретінде ұсынылуы керек;
- 4) Бірыңғай маркетингтік стратегия: барлық ұйымдар жалпы қаланың және оның ішінде кластердің ұжымдық имиджі үшін жұмыс істеуі керек;
- 5) Жергілікті мәдениет және туризм органдары, коммерциялық емес ұйымдар, коммерциялық құрылымдар мен мәдени ұйымдардың арасындағы тиімді ынтымақтастық.

Шығармашылық тарихи-мәдени кластерді құру стратегиясының негізі шектеулі ауданда мәдени мекемелерді (немесе мәдени мұра нысандарын), тамақтану орындарын, кәсіпорындарды, бос уақытты өткізу орталықтарын – коворкинг, дәріс және көрме залдарын орналастырудың артықшылығы болып табылады. Мұндай кеңістіктер халықтың әр түрлі топтарының қызығушылығын тудырып, осындай жобалардың экономикалық тиімділігіне әкеледі.

Мәдени мұра объектісінің белгілі бір аймақта болуы белгілі бір қаланың немесе аймақтың тартымдылығының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Алайда, бұған қарамастан, ескерткіштің мазмұны оның иесі үшін айтарлықтай проблемалы жағдай болып табылады, әсіресе объектіні қалпына келтіру және қаланың әлеуметтік-экономикалық өміріне қосуға байланысты мәселелер. Нысанды неғұрлым ұтымды пайдалану үшін және объектіні күтіп ұстау шығындар әкелмеуі үшін тарихи-мәдени ескерткішті экономикалық қызметке оңтайлы интеграциялаудың тиімді стратегияларын жасау қажет.

Креативті мәдени-тарихи кластерлер қаланың атмосферасы мен өміріне әлеуметтік жағынан да, мәдени жағынан да оң әсер етеді. Мұндай кеңістіктер шығармашылықпен жүзеге асыруға, сондай-ақ мәдениет пен өнерге араласуға мүмкіндік береді.

Мәдени мұра объектілерін тиімді басқару – бұл қаланың және аймақтың өзіндік мәдени-тарихи ортасын қалыптастырудың тиімді тәсілі, бұл өз кезегінде экономикалық дамуға оң әсер етеді. Тарих пен мәдениеттің жылжымайтын ескерткіштері қазіргі кезде территорияны дамытудың стратегиялық ресурсы болып табылады және оларды қалпына келтіруге және сақтауға қажетті инвестициялар дұрыс маркетингтік стратегия жасалған жағдайда экономикалық тұрғыдан негізделген.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Синицин В.О. Европейский опыт витализации объектов культурного наследия// Мир искусств: Вестник Международного института антиквариата. – 2013. – №4. – С.40 – 47.
2. Анохин А.Ю. Современные технологии ревитализации и реновации объектов историко-культурного наследия// Проблемы, опыт и перспективы туризма, сервиса и социокультурной деятельности в России и за рубежом: сб. ст. по матер. III междунар. науч.-практ. интернет-конф. – 2016. – С.8 – 21.

3. Плужников И. А. Содержание и границы туристского кластера//Гуманитарные науки. – 2012. – №3. – С. 78 – 81.
4. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран: Пер.с англ.. М. : Международные отношения , 1993 – 896 с.